

Eene rectificatie.

In de Bijdragen van het Statistisch Instituut over 1885 (n°. 4) werd door mij onder het opschrift *„een terugblik”* het eerste gedeelte van eene statistische vergelijking tusschen het graafschap Holland uit de dagen van Karel V en het gebied der beide hedendaagsche provinciën Noord- en Zuidholland ten beste gegeven. In afwachting, dat het mij gelukke, het toenmaals aangevangen werk te voltooien, wensch ik thans reeds een kleine rectificatie in de voorloopig verkregene resultaten aan te brengen. Die rectificatie betreft de oppervlakte van het graafschap en in verband daarmede de landaanwinst en de bevolkingsdichtheid. Volgens mijne vroegere becijferingen bedroeg de gecultiveerde bodem of netto-oppervlakte van het graafschap onder Karel V zoo binnen als buiten de schildtalen en met inbegrip der heerlijkheid Voorne, doch met uitsluiting der heerlijkheid Putten, 309.100 mergens ¹⁾. Betere bronnen stellen mij thans in staat, dit bedrag met een veel grootere mate van juistheid te fixeeren. Uitgangspunt daarbij zijn de beide rekeningen van Arent Coebel, ²⁾ met betrekking tot de mergengelden die in 1555 en 1556 zoowel binnen als buiten de schildtalen, dus alleen niet in de heerlijkheden Voorne en Putten, zijn geheven. Die rekeningen, reeds door den auteur der *„Erfgraaftelijke Bediening”* ³⁾ en de la Court, ⁴⁾ met hetzelfde doel geraadpleegd als thans

¹⁾ *Terugblik* p. 15.

²⁾ Op het Rijks-archief aanwezig.

³⁾ p. 154.

⁴⁾ *Aanwijzing* p. 23. (Ex. der Koninkl. Biblioth. met ms. aantek v. d. S.)

door mij, wijzen volgens hen op een totaal van 300.320, doch in werkelijkheid op een som van 297.500 mergens. Daaraan ontbreken, als gezegd, de heerlijkheden Voorne en Putten. Die leemte kan intusschen worden aangevuld. Want blijkens de speciale *„enqueste”* van 1565 besloeg Voorne 13.500 mergens ¹⁾; aangaande Putten worden wij ingelicht door de verponding van 1583, op het Rijks-archief aanwezig, en waarin die heerlijkheid voor 18.537 mergens staat beschreven. De oppervlakte van het geheele graafschap met inbegrip van Voorne en Putten zou dus tusschen 1555 en 1583 de som van $297.500 + 13.500 + 18.537 = 329.537$ mergens bereikt hebben, ware het niet, dat de verponding van 1583 eenige dorpen tot Putten rekest, die in de oudere oorkonden hetzij onder Voorne, ²⁾ hetzij onder het eigenlijke graafschap ³⁾ ressorteeren. Na aftrek der dubbel getelde, blijft een totaal van 326.718 mergens.

Evenals ten aanzien der mergentalen uit de Informatie, ⁴⁾ heb ik mij de vrijheid veroorloofd, die van Coebel door eene vergelijking met de rekeningen van Rijnland, op het Rijksarchief aanwezig, te controleeren. Doch ditmaal had ik daarbij het bijzondere geluk, door den heer Hingman gewezen te worden op de rekeningen van 1550 en 1551, die over de aangelegenheid der mergentalen een geheel nieuw licht verspreiden. Immers die rekening doet tweeërlei mergentalen kennen: reële en fictieve. De eerstgenoemde berusten op de generale hermeting van het waterschap in de jaren 1542—1545; de tweede soort, die op willekeur berust, is de maatstaf voor den aanslag van ieder dorp in de gemeene polderlasten. De hermeting van 1542—1545 gaf als uitkomst voor het geheele waterschap eene oppervlakte van 70.939 mergens. Daarentegen de oppervlakte, waarvoor de dorpen gezamenlijk waren aangeslagen, bedroeg ten tijde der Informatie slechts 49.329 mergens. Derhalve beliepen de gezamenlijke reductiën niet minder dan 21.610 mergens. De dorpsautoriteiten, die in 1514 voor de commissarissen ter Informatie gedagvaard werden, hebben niet nagelaten van deze verschillen partij te trekken. Zij meenden, der waarheid eer genoeg te geven, indien zij, naar de oppervlakte ondervraagd, het fictieve mergental naar juistheid declareerden. Vandaar de tamelijke

¹⁾ *Terugblik*, bijlage VII.

²⁾ Melissant en Lijsbetpolder (424 mergens).

³⁾ Rhoon, Pendrecht, Albrantswaard, Heenvliet, Abbenbroek (2.395 mergens).

⁴⁾ *Terugblik*, bijlage IV.

overeenstemming, die ik vroeger opmerkte tusschen de cijfers der Informatie en die der rekeningen van Rijnland. ¹⁾

Ook in de rekeningen van Arent Coebel wordt met fictieve mergentalen geopereerd, evenwel niet, gelijk men zou verwachten, met diegene, welke in 1550/51 werden vastgesteld, maar met de oude getallen, die ook in 1514 koers hadden. Derhalve is ook bij hem de oppervlakte van Rijnland 21.610 mergens te laag genomen. De hypothese ligt voor de hand, dat ook de andere deelen van het graafschap in Coebels rekening te laag getaxeerd zijn. Met zekerheid weten wij zulks van een tweede, nog iets uitgestrekter terrein, het hoogheemraadschap Hondsbossche. Volgens eene oorkonde van het jaar 1563, wier inhoud echter aan een veel ouder kohier ontleend is, ²⁾ bestond in dat waterschap evenals in Rijnland verschil tusschen de reële mergentalen, die bij meting gevonden waren, en de fictieve, waarnaar men contribueerde. De som dezer laatsten bedroeg slechts 63.328, die der eerstgenoemden 73.419 mergens. Bij vergelijking blijkt, dat ook hier de mergentalen van Coebels rekening met de fictieve mergentalen der oorkonde overeenstemmen, zoodat dus ten aanzien van dit waterschap alleen Coebels totaal met 10.091 mergens verhoogd moet worden.

Voegt men 21.610 en 10.091 bij 326.718 mergens, dan verkrijgt men als zoo nauwkeurig mogelijk totaal 358.419 mergens. Rekent men den mergen op gemiddeld 0.9 hectare, dan geeft zulks voor het geheele graafschap als minimum der netto-oppervlakte een getal van 323.000 H.A. Trekt men hiervan af \pm 29.000 mergens of 26.000 H.A. voor dorpen en steden, die thans tot andere provinciën zijn overgegaan, ³⁾ en stelt men den gecultiveerden bodem heden op 453.000 H.A., ⁴⁾ dan komt men tot een aanwinst van gronden, die niet 80, maar slechts 50 % bedraagt (\pm 300.000 toen, \pm 450.000 nu). En neemt men aan, dat de bevolking der twee provinciën thans 1.065.000 personen boven 11½ jaar telt, toenmaals die van het graafschap — adel en geestelijkheid ongerekend — 197.000, ⁵⁾ dan volgt van zelf de conclusie, dat zij sedert 1514. absoluut

¹⁾ Zie, hierachter, **Bijlage I** (vervangende **Bijlage IV** van mijn „Terugblik“).

²⁾ *Verzameling van stukken betr. den Hondsbossche.* n° 214.

³⁾ Zie, hierachter, **Bijlage II**.

⁴⁾ *Terugblik*, p. 15.

⁵⁾ *Terugblik*, p. 19.

gesproken, ongeveer vervijfdubbeld is, terwijl zij in verhouding tot de netto-oppervlakte niet van 71, maar van 61 tot 235 is gestegen, m. a. w. dat de bevolking, gerekend per □ kilometer gecultiveerden grond, niet *hoogstens*, maar misschien *ruim* driemaal sterker is geworden dan zij was ten tijde van Keizer Karel. Grootere nauwkeurigheid te bereiken is mij thans nog onmogelijk. Moge het spoedig anderen gelukken, mijne zeer voorloopige resultaten door beter gemotiveerde overbodig te maken en te doen vergeten.

Utrecht, 16 October 1889.

J. C. NABER.

Bijlage I.

VERSCHILLENDE MERGENTALEN VAN RIJNLAND.

1. Gedeclareerde mergens, volgens de Informatie van 1514.
2. Aantal mergens, waarnaar de polderlasten werden omgeslagen, volgens de rekening van 1514. (R.—A.)
3. Aantal mergens, waarnaar de polderlasten oorspronkelijk werden omgeslagen, voorzoover afwijkende van het voorgaande cijfer (rekening 1514.)
4. Aantal mergens bij meting bevonden volgens de rekening van 1550 en 1551. (R.—A.)

Dorpen.	Gedeclareerde mergens. †) (Informatie.)	Mergens in aanslag		Mergens bij meting bevonden.
		in 1514.	aanvankelijk.	
Parochie van Haarlem.....	—	—	—	1 575
Schalkwijk.....	—	—	—	—
Haarlemmerliede.....	832	—	—	—
De Waert.....	—	—	—	—
Sparendam.....	64	—	—	66
Schoten met Vlieland.....	325	—	—	788
Sparenwoude.....	600	—	—	—
Raerdorp (Vrij Ambachten).....	416	—	—	—
Heemstede.....	838	—	—	1 224
Overveen.....	—	—	—	—
Tetterode en Aalbertsberg.....	550	—	—	941
Vogelensang.....	—	—	—	—
Parochie v. Haarl. c. a. (totaal).	—	2 981	—	4 594
Hillegom *).....	462	411	—	1 000
Rietwijk en Nieuwerkerk *).....	1 400	1 500	2 700	2 406
(Zevenhoven) en Noorden *).....	1 224	—	—	—
Aalsmeer.....	1 500	1 500	1 788	4 446
Noordwijk en Noordwijkerh. *).....	2 249	1 838	—	3 674
Rijnsovere **).....	—	—	—	86
Voorhout.....	1 036	1 036	—	1 410
Lisse.....	932	932	—	1 529
Sassenheim *) (en Vennip).....	700	900	956	952
Warmond.....	1 288	1 288	—	1 322
Oegstgeest *).....	1 411	1 458	—	1 958
Rijnsburg **).....	—	—	—	289
Valkenburg en Katwijk.....	568	568	—	981
Wassenaar.....	—	1 301	—	1 977
Zuidwijk.....	2 180	880	—	1 307
Transporteere.....	—	16,593	—	27,931

†) Met inbegrip der verdolven landen.

*) Het cijfer der eerste kolom (Informatie) is door mij tegen de minuut gecollationeerd.

**) Eerst in 1550 op de lijst der aangeslagenen gebracht.

Dorpen.	Gedeclareerde mergens. †) (Informatie.)	Mergens in aanslag.		Mergens bij meting bevonden.
		in 1514.	aanvankelijk.	
per Transport.....	—	16,593	—	27,931
Voorschoten.....	1 748	1 748	—	2 279
Leiderdorp.....	1 460	1 460	—	1 665
Zoeterwoude.....	5 280	5 280	—	5 993
Zegwaard.....	853	853	—	864
Benthuizen *).....	378	468	—	769
Zoetermeer.....	1 180	1 180	—	1 715
Hazerswoude.....	3 270	3 271	—	3 996
Boscoop *).....	551	651	—	663
Middelburg (en Spoelwijk).....	—	312	—	420
Alphen (Oost-).....	2 400	2 400	—	300
Alphen (West-).....	—	—	—	2 287
Splintersambacht.....	—	76	—	79
Snijdelwijk.....	—	306	—	370
Poelijken.....	—	407	—	464
Groensvoort.....	—	257	—	349
Randenburg.....	—	178	—	213
Koudekerk.....	926	926	—	1 165
Oudshoorn.....	3 550	1 529	—	1 667
Aarlanderveen.....	—	2 025	—	2 596
Aalbrechtsvierendeel.....	—	252	—	—
Esseliker (H. Jacobs) Woude.....	1 900	1 900	—	2 519
Alkemade *).....	—	2 500	2 556	3 126
Rijnsaterwoude *).....	2 550	550	605	607
Leimuiden *).....	—	600	871	1 122
Vriezeloop §).....	—	900	—	1 179
Schoot §).....	—	481	—	523
Aar.....	1 900	1 900	—	2 249
Hoogmade.....	200	200	—	203
Groot Burggravenveen.....	—	81	—	283
Bruggravenveen.....	—	45	—	—
Reewijk **).....	681	—	—	903
Tempel **).....	119	—	—	—
Sluipwijk **).....	800	—	—	241
Onder Zwammerdam **).....	—	—	—	1 243
Wijk **).....	—	—	—	226
Hoogeveen **).....	536	—	—	730
Totaal.....	—	49 329	—	70 939

*) Het cijfer der eerste kolom (Informatie) is door mij tegen de minuut gecollationeerd.

†) Met inbegrip der verdolven landen.

§) Uitgedolven en verlaten. (Rekening van 1514.)

**) Eerst in 1550 op de lijst der aangeslagenen gebracht.

Bijlage II.

OPPERVLAKTE DER DEELEN, DIE NA 1556 VAN 'T GRAAFSCHAP HOLLAND ZIJN
AFGESCHIEDEN. (In Mergens.)

Dorpen.	Mergens.
IJsselstein *).....	1 200
Polsbroek onder Arenberg *).....	520
" " Buren *).....	520
Cabau *).....	248
Sevender *).....	280
Benschop *).....	1 024
Jaarsveld *).....	720
Acquoy *).....	700
Spijk onder Renoy *).....	208
" " Buren *).....	250
Lijnschoten *).....	864
Land van Heusden *).....	8 007
Woudrichem en Land van Altena *).....	5 886
Geertruidenberg, Zevenbergen, Moerkant *).....	7 949
Bommenée §).....	772
Totaal.....	29 148

*) Rekeningen van Arent Coebel.

§) *Terugblik*, bijlage VII.

Proeve van een nieuw stelsel tot bijhouding van de gemeentelijke bevolking.

De aanstaande volkstelling vestigt van zelve meer dan anders de aandacht op het Bevolkingsregister.

Deze tak van dienst, vroeger zoo stiefmoederlijk behandeld, wordt thans algemeen gewaardeerd als de hoeksteen van eene goede gemeente-huishouding. En zeker niet ten onrechte wordt aan het Bevolkingsregister deze eereplaats toegekend; geen maatregel toch van eenigszins ingrijpenden aard wordt genomen, geen voorschrift van eenig aanbelang gegeven of niet alleen de tegenwoordige toestand der gemeente, maar ook haar toekomst wordt daarbij uit den aard der zaak in aanmerking genomen. En tot het bepalen van het standpunt dat eene gemeente inneemt en tot het voorstellen van haren althans naasten bloei of verval is haar tegenwoordig bevolkingscijfer en de vergelijking daarvan met die over vorige jaren een niet te miskennen factor.

Die cijfers dus, welke als zoovele wegwijzers de richting aangeven waarin eene gemeente zich voortbeweegt, moeten dus betrouwbare gidsen zijn.

Maar de aanduiding van die cijfers is niet de eenige eisch, welke aan de boekhouding der gemeentelijke bevolking gesteld wordt. Elk individu moet afzonderlijk in bijzonderheden worden beschreven en de duur van zijn verblijf in eenige gemeente nauwkeurig geboekstaafd worden. De gevallen, waarin dit ter voldoening aan wettelijke vereischten noodig is, zijn bekend, om niet te spreken van de rijksadministratie der posterijen, be-